

OSMAN NURİ KÜÇÜK

SÛFÎLİĞİN ZİRVESİ:

Hz. Mevlânâ'yı Anlamak



İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	9
Pîr-i Muhabbet Hz. Mevlânâ'ya İthaf.....	13
Mesnevî Üzerinden Mevlânâ'nın Anlaşılma(ma)sı.....	15
Sonuç.....	56
Üslup ve Meşrep Kaynağı Senâî	65
Giriş	67
Aralarındaki İrtibatın Nedenleri	68
A. Fikir ve Meşrep Bağı.....	73
• Seyr ü Sülûk Metotları	78
• Anlaşılama ve İtirazlar	80
B. Üslubu	83
• Kalenderiyât	87
Sonuç.....	90
Seyyid Burhaneddin'in Tasavvufi Meşrebi ve Mevlânâ'nın Düşüncelerine Tesiri	93
Hayatı ve Görüşleri.....	95
• Doğduğu Şehir	95
Olgunlaşma Süreci ve Tasavvuf Anlayışı.....	97
Anadolu'ya Gelişi.....	100
Şihabuddin Sühreverdî ile Görüşmesi.....	105
Eseri <i>Maârif</i>	107
Tasavvuf Anlayışı.....	109
• Tevhid.....	109
• Marifetullah	110

• Allah ile Vuslat.....	110
• Nefsin Tezkiye ve Terbiyesi	111
• Aşk.....	114
• Mürşidin Önemi.....	114
• Gönül	116
Sözlerinden Seçmeler.....	116
Mevlânâ Üzerindeki Tesiri	120
Mevlânâ'nın Seyr ü Sülûk Anlayışına Etkisi	125
Sülûkun Gayesi.....	129
• Fenâ.....	129
• Ölmeden Önce Ölüm.....	131
• Nefse Muhalefet.....	133
• Nefs ile Mücadelenin Zorluğu	134
• Nefsi Eğitime Metotları	135
• Riyâzat-mücâhede	136
• Çile ve Dert.....	139
Sonuç.....	140
Şems-i Tebrizî'nin Tasavvufî Meşrebi ve Mevlânâ'nın Düşüncelerine Tesiri	143
Mizacının Tasavvufî Meşrebine Etkisi.....	148
Melâmet Neşvesi	157
Manevi Hüviyeti.....	161
Şems-Mevlânâ Sohbetindeki Sır: Hızır, Musa'sına Kavuşuyor	164
Mevlânâ'nın Sülûk Anlayışına Tesiri.....	172
Kâmil Pîrin Örneklîği	172
Sülûk Metoduna Tesiri	176
Sonuç.....	183
Kaynakça	187
Dizin	193

ÖNSÖZ

Büyük düşünürler, büyüklüklerini galiba bireyi kuşatan yerel unsurlardan kurtulmalarının derecesine borçlular. İnsan, bunları aş-tığı ölçüde zamana meydan okuyor, insanlık ailesinin diğer fertleriyle irtibat kurabiliyor. Sûfî düşüncedeki şeriat-tarikat-hakikat hiyerarşisi üzerinden söyleyecek olursak, hakikat boyutuna yük-selen ve piramidin en üst kısmında yer alan seçkinlerin sayısı az, ancak tesir alanları geniş oluyor.

Söz ve yazı, gerçekte ortak tecrübeye işaret eden imgeler aracılı-ğıyla kurulan bir iletişimdir. Bu yüzden çoğunluğun yaşamadığı türden nadir zirve deneyim yaşayanların, tecrübelerini paylaşması daima zorluklar içerir. İrtibatın kurulabilmesi, zirvedekilerin alt se-viyeye tenezzülünü gerektirir. Hz. Mevlânâ'nın ifadesiyle; "Kartalı, sineğin menziline inmiş görürsen, zannetme ki o seviyede yurt tut-muştur. Bir iş için inmiştir, yine kendi fezasına yükselecektir."

Bu tenezzülün sonucunda işaretler ve sembolik dil zorunlu ola-rak ortaya çıkar. Tasavvuf tarihinde halkın anlayamayacağı söz söylememeye özen gösteren tavırlarıyla bilinen ve sûfilerin önderi (seyyidü't-taife) ünvanı verilen Cüneyd-i Bağdâdî, işaretleri ile meşhurdur. Bu sembolik dil, beraberinde çeşitli anlaşılma prob-lemlerine neden olur.

Teşbihteki hata payını akılda tutarak, meşrepleri itibarıyla tasav-vuf tarihindeki ârifleri, seyir halindeki araçlara benzetebiliriz. Ki-minin hız, kiminin fren mekanizması güçlüdür. Ancak toplumsal kuralların egemen olduğu yerlerde hız genellikle kaza ile netice-lenir, haberleri de kendileri gibi hızla yayılır. Hallâc-ı Mansur ve Şems-i Tebrizî gibi isimleri bu grupta sayabiliriz. Frenleri güçlü

olanlar ise yavaş gider görünürler. Birçok şeyi sağlam bir şekilde taşırılar geleceğe. Cüneyd-i Bağdâdî, Bahaeddin Nakşibend gibi isimler bu grupta sayılabilir. İlk gruptakilerde sekr ve cezbe, ikincilerde sahv ve temkin galiptir. İslâm düşüncesi, her iki grubun temsilcilerine çok şey borçludur.

Nadir sayıda bu iki meşrebi zatlarında birleştiren ârif ve âşıklar da vardır. Hz. Mevlânâ'yı bu zevattan sayabiliriz. Bir yandan toplum ve müritleri ile iç içedir. Dönemindeki muterizlerine gerekli cevabı verir. Diğer yandan asırları aşan bir cezbe ve aşkın sesidir. Şu ifadesi onun bu yönünü vafeder:

“Halk, işaret söyleyen Mansur'u darağacına çekti. Sırlarımın azametinden Hallac beni dâra çekerdi.”

Hız. Mevlânâ gibi 'kendi ben'leri üzerinden 'külli Ben'e yol bulup kapı aralayanların sözleri, kendi dindaşlarıyla, hemşehrileriyle, dönemleriyle sınırlı olmuyor. İnsan gerçekliğine hitap ediyor ve herkesi kuşatıcı oluyor. 'Külli Ben' boyutundan söylenenleri anlamaya çalışan 'cüz'î biz'ler, o bütüne erişmedikçe hakikati tam anlayamayız.

On sekiz yıldır Hız. Mevlânâ'nın düşüncelerini kendi kadrince anlamaya çalışan bir akademisyen olarak şunu ifade etmek isterim. Hız. Mevlânâ'nın eserlerini okur, tetkik edersiniz, bitirdim zannedersiniz. Sonra, ardında yirmi yıllık birikim gerektiren bir tecrübenin son sahnesiyle yaşamınızda karşılaştığınızda, Hız. Mevlânâ'nın ilgili sözünü içinizden tekrar edersiniz. O yüzden ömrünü Mevlânâ'yı anlamaya hasreden İngiliz müsteşrik R. A. Nicholson'un şu sözüne hak vermek gerekir. “Rûmi'yi anlamaya çoğu zaman bir ömür yetmez.”

Hız. Mevlânâ gibi ârifler öncelikle zihin dünyamızdaki şablonları yıkar ve algı örgütlenmemizi genişletirler. Zira yerelliklerimizle oluşturduğumuz sığ algımız, evrensel mesajları anlamaya elverişli değildir. Zihin dünyamızdaki şablonları genişletmek için bir araç kullanılmalıdır. Edebiyat, bunun için biçilmiş kaftandır. Hız. Mevlânâ gibi uzun süre Hanefi fıkhı tahsil etmiş, istidlâli son derece

kuvvetli bir âlimin bir fıkıh risâlesi yahut kelâmî bir eser yazmak yerine edebî bir metni tercih etmiş olması kanaatimce bununla ilgilidir. Zira fıkıhın, cedel ve istidlâlin dili buna uygun değildir. Ancak sanat, şiir ve hikâye, ‘Bu olaya neden böyle de bakılmasın?’ sorusunu kahramanları üzerinden işler. Okurun algısı, edebî metin üzerinden farklı hayatlara ve bakış açılarına uzanır. Böylece okurun hayat ve insan algısı genişler, kendini aşar.

Hız. Mevlânâ, edebiyatı yukarıda ifade edilen bağlamda bir araç olarak fevkalade başarılı bir şekilde kullanmaktadır. Edebî metinde yer vereceği unsurları ise muhatabın zihin düzeyinden belirlemek zorundadır. Zira kendi ifadesiyle; ‘hatip, yüz lisan bilse de ancak karşısındakinin anlayabileceği bir lisan ile konuşmak durumundadır. Bu yüzden *Mesnevî*’de farklı içerikte birçok hikâye ile karşılaşırız. Ancak bunların hiçbiri kendi kendinin gayesi olarak anlatılmaz. Her biri verdiği mesajlar ile birlikte değerlendirilmelidir.

Vakıa her devrin Molla Kasımları olacaktır. Sığ zihinlerin yargıları konusunda galiba en iyi hakem zamandır. Zaman, bu tür sığılıkları mezarına gömer. Mevlânâ gibi ârifler ise her dem diri kalır. Molla Kasımlar da Yunuslar vesilesiyle anılır.

Bu eserde, istekli gönüllere Hz. Mevlânâ’yı anlama kapıları aralanmaktadır. *Mesnevî*’deki üslubu itibarıyla karşılaşılan anlama sorunları ve onu etkileyen şahsiyetler üzerinden konu birbirinin tekrarı mahiyetindeki önceki bilgilerin ötesinde ele alınmıştır.

Kitabın son okumasındaki katkısı nedeniyle Çiğdem Yazır’a, basımdaki gayretinden dolayı Muvaffak Erman Yılmaz’ın şahsında Nefes Yayınları’na teşekkür ederim.

Kitaptaki isabetli değerlendirmeler tevfik-i ilâhiyedir, hatâlar ise bana aittir. Faydalı olması duasıyla...

**15 Mart 2016 Salı
Üsküdar/İstanbul**

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

PÎR-İ MUHABBET
HZ. MEVLÂNÂ'YA İTHAF...

*Esrâr Dede'nin, Şeyh Galib'in... aziz hatırası önünde
eğiliyorum. Şuarâ-yı Mevleviye'nin affına sığınarak
karladığım birkaç beyit ile başlamak isterim.*

Ey bahr-ı bîpâyanın meltemini hissettiren Yüce Sultan!
Kelimelerimizdeki bentleri kıran mana eri,
Teşbihleri kafiye incisiyle dizen söz cengâveri,
Söz meclisini türlü lezzetle donatan kerem sahibi.

Şeriatın hüsn nikâbın açan hakikat mahremi,
Sığ zihinlerin daralttığı Muhammedî yolun muhyiddini,
Duygu sarrafı! Gönül dikenlerinin ilâhî hekimi,
Velâyet mişkâtının uyanan kandili,
Dest-gîri âşıkansın, vâris-i nebi.

Gönlümüzdeki gizli putlara neşter atan İbrahim,
Her kuşla konuşan Süleyman dilli,
Mizmar-ı Hakk'a mazhar Davudî Veli,
Neyin, rebabın, kudümün lahûfî sesi...

Allah'ın kelimesini üfleyen İsevî nefes,
Kelimullahın aklını konuşuran Musevî Celâl...
Muhammed'in muhabbet tohumunun aşk meyvesi,
Habibullah'ın ve yolunun topırağı Müslüman Veli.

Muhammedî hatem sahibisin,
tut mührünü gönlümüze karanlık girmesin.
At oklarını; avla gönlün serkeş hüthütlerini, ötmesin.
Doğru bir anlayışın hasretinden ölen engin idrak,
İdrâkinin nuru ile İlâhî! Gönlümüzü aydınlat!

14 Mart 2016 Pazartesi
Osman Nuri Küçük

MESNEVÎ ÜZERİNDEN
MEVLÂNÂ'NİN ANLAŞILMA(MA)SI

*“Bu cana canlar katan Mesnevî, Nil suyudur... Yarabbi
sen onu Kiptî'nin gözüne kan göster!”*

Mevlânâ Celâleddin

Çalışmamız, Mevlânâ'nın düşünce ve mesajlarının anlaşılmasında ortaya çıkan anlama sorunları ve nedenleri hakkındadır. Diğer bir ifadeyle çalışmamızı, Mevlânâ hakkında neden kimi zaman birbirine zıt paradigmlar ortaya çıkmaktadır, sorusuna bir cevap arayışı olarak niteleyebiliriz.

Evvel emirde şunu söylemek gerekir ki sürecin sosyolojik ve psikolojik etmenleri gereği her bir tarihsel şahsiyetle ilgili bir anlama sorunundan söz edilebilir. Dolayısıyla meselenin sadece Mevlânâ'ya özgü olmayıp, beşer tarihinde iz bırakmış her bir şahsiyetin düşünce ve öğretilerinin anlaşılmasında benzer bir sorunla karşılaşmanın mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Ancak ilave etmeliyiz ki tarihî süreç içinde tasavvufun diğer İslâmî ilimler arasındaki yeri belirginleşmeye başladığından bu yana sûfilerin bu sorunla daha ziyade anıldığını söylemek mübalağa sayılmaz. Neredeyse tasavvufun ortaya çıkışıyla yaşıt bir sûfî özdeyişi olan, “Tasavvuf, kâl ilmi değil hâl ilmidir.” ibaresi, bir yandan tasavvufî tecrübeye âşinâ olmayanların dışarıdan tasavvufu tanımlamalarına yönelik bir tepkiyi ifade ederken, diğer yandan bu söz, tasavvufla ilgili

anlama faaliyetinde bulunacaklara tecrübî bir empatinin gerekliliğini de hatırlatmaktadır. Tasavvuf, kendisiyle ilgili bu tanımla İslâmî ilimler metodolojisinde fazlaca yer bulmayan yeni bir açılım, keşfe dayalı irfânî bilgiye zemin hazırlamıştır.

Tasavvufla diğer İslâmî ilimler arasında, diğer bir ifadeyle sûfîler ile onların “zâhir ulemâ” diye niteledikleri âlimler arasındaki görüş farklılıklarının temelde anılan bu özelliğinden kaynaklandığı söylenebilir. Metod farklılığından kaynaklanan bu ayrışma, tarihsel süreçte varlığını çoğunlukla sessiz sedasız sürdürürken, kimi dönemlerde de medrese-tekke çatışması şeklinde nüksetmiştir.

Bu girizgâhı yapmamızın nedeni sûfî bir düşünürün anlaşılmasında okuyucunun bazı ek kriterlerle yüz yüze geldiğine işaret içindir. Bu kriterlerin yerine getiriliş derecesine bağlı olarak bir ârifin mesajlarının anlaşılma seviyesi farklılık göstermektedir. İslâm tasavvufunun seçkin mümessillerinden biri olan Mevlânâ Celâleddin Rûmî'yi anlama faaliyetinde de bir anlama sorununun varlığından bahsetmek yanlış olmaz. Özellikle günümüz okumalarında ortaya çıkan Mevlânâ portrelerinin farklılaşmasında bu sorun barişer şekilde kendini hissettirmektedir.

Mevlânâ'nın İslâmî arka planından soyutlanarak değerlendirilmesinin, Mevlânâ'nın düşünceleriyle ilgili temel bir çarpıtma örneği olduğu gerçeği, günümüzde artık gerek akademik gerek popüler çalışmalarda vurgulanan bir husus haline gelmiştir. Mevlânâ ifadelerinde sıklıkla ya bir Kur'an âyetini ya bir Peygamber hadîsini ya da İslâm tarihinden bir kıssa yahut şahsiyeti iktibas eder yahut bunlara telmihte bulunur. Mevlânâ'nın bu tür referansları örnek verilmeye gereksinim duyulmayacak ölçüde aşikârdır. Biyografisine ilişkin bilgiler dikkate alınmadan, temel kimliğini İslâm kültüründen soyutlayıp Mevlânâ'yı; *dinler üstü ruhsal bir guru, mistik bir şâir, şamanist bir dansçı, yeni bir din kurucusu, hümanist bir düşünür* şeklinde tanımlamanın yorumcunun zihnindeki Mevlânâ

figüründen öte bir gerçeklik taşımadığının farkına çoğu okuyucu varmıştır. Bu farkında oluş Doğu'da ve Batı'da Mevlânâ ile ilgili çalışmalar artıp derinleştikçe artmaya devam edecektir.

Anlaşılmaya çalışılan kişinin tarihsel ve sosyo-kültürel bağlamından soyutlanmasından kaynaklanan anlama sorunları, genellikle rastlanan bir husustur. Okuyucunun kendi döneminin kültürel ve sosyal kabullerinden tümüyle sıyrılması doğal olarak mümkün olmasa da, tarihî bir şahsiyeti döneminin sosyolojik ve kültürel dokusundan tümüyle kopararak asırlar sonrasına transfer edip yorumlamaya çalışmasının ortaya çıkardığı anakronik bazı tahriflerin olduğu söylenebilir. Ancak bizim bu çalışmadaki maksadımız, bir başka vesileyle ele aldığımız ve anlama sorununun harici nedenleri olarak nitelediğimiz bu tür nedenleri ele almak yerine, Mevlânâ'nın sûfi bir düşünür olmasından kaynaklanan ve bu düşünce tarzının eserlerine yansımalarından neşet eden anlama sorunları ve nedenleri üzerinde durmaktır.

Kanaatimizce muhatabın Mevlânâ'nın düşünce ve mesajlarına nüfuzunu engelleyen bazı "mânia"lar bulunmaktadır. Bu mânialar, Mevlânâ'nın işaret ettiği manalara okuyucunun vukufiyetini perdelemekte, kimi zaman çarpıklaştırmaktadır. Mevlânâ'nın, eserlerinde ortaya koyduğu tema, üslup ve içerikten kaynaklanan bu dâhili mânialar, anlama sorununa zemin teşkil etmeleri bakımından bu konuda bize göre daha etkin rol oynamaktadır. Yazar ile okuyucu arasındaki iletişim açısından ele alındığında, Mevlânâ ile ilgili anlama sorunlarının şu dört unsurdan biriyle ilgili olduğunu söyleyebiliriz:

1. Düşüncelerin ifade ve sözlere bürünerek birer metin halinde ortaya çıkmasının gayesi olan okuyucu ve muhatap
2. Muhatap ve okurun düşünce ve hareketlerine tesir etmek isteyen hatip ve yazar

OSMAN NURİ KÜÇÜK

SÛFİLİĞİN ZİRVESİ: Hz. Mevlânâ'yı Anlamak

İslâm tasavvufunun seçkin isimlerinden Hz. Mevlânâ, eserlerindeki hakikate dair manalardan herkesin faydalanmasını arzulamaktadır.

Ancak pratikte olan, kutsal kitaplar dâhil bir metni herkesin kendi seviyesine uygun yorumladığıdır.

Bu noktada Hz. Mevlânâ ile ilgili bir anlaşılma sorunu ortaya çıkmaktadır. Özellikle günümüz okumalarında ortaya çıkan Mevlânâ portrelerinin farklılaşmasında bu sorun bâriz şekilde kendini hissettirmektedir.

Mevlânâ'nın İslâmî arka planından soyutlanarak değerlendirilmesinin, onun düşünceleriyle ilgili temel bir çarpıtma örneği olduğu gerçeği, günümüzde artık gerek akademik gerek popüler çalışmalarda vurgulanan bir husus haline gelmiştir.

Çoğu okur; temel kimliğini İslâm kültüründen soyutlayıp Mevlânâ'yı *dinler üstü ruhsal bir guru, mistik bir şâir, şamanist bir dansçı, yeni bir din kurucusu, hümanist bir düşünür* şeklinde tanımlamanın, yorumcunun zihnindeki Mevlânâ figüründen öte bir gerçeklik taşımadığının farkındadır.

Bu eserde istekli gönüllere Mevlânâ'yı anlama kapıları aralanmaktadır. Mevlânâ'nın sûfi bir düşünür olmasından kaynaklanan ve *Mesnevî*'deki üslubu itibarıyla karşılaşılan anlama sorunları ve onu etkileyen şahsiyetler üzerinden birbirinin tekrarı mahiyetindeki önceki bilgilerin ötesinde konu ele alınmıştır.



ISBN 978-605-9901-03-1



9 786059 901031